

Forholdet mellom normaliserte og ikke-normaliserte varieteter på Dalen offentlige skole for blinde

av Elin Strømme Nilsen

Dette innlegget blir en kort presentasjon av det dialektalt heterogene miljøet som er studieobjektet i hovedoppgaven min, og av det jeg oppfatter som hovedtendensene i materialet jeg har samlet inn. Dessuten skal jeg redegjøre kort for de spesielle metodiske utfordringene jeg har støtt på under kartleggingen av et dialektmiljø som i dag er historie, og som dermed ikke lenger lar seg observere direkte.

1 Presentasjon av prosjektet

I perioden 1925–1975 var Dalen offentlige skole for blinde den eneste barneskolen for blinde og svaksynte i Norge. Dalen tok imot elever fra alle kanter av landet, og skolen ble dermed en “møteplass” for hele spekteret av regionalt og lokalt etablerte norske talemålsvarieteter. Skolen lå et par kilometer øst for Trondheim sentrum, og elevene (med unntak av de få som hadde familien sin i Trondheim) bodde på internat det meste av året. De fleste hadde normalt bare tre hjemreisemuligheter i året, et par måneder om sommeren, og ellers i jul- og påske-

ferien. I hovedfagsprosjektet mitt forsøker jeg å kartlegge hvilke konsekvenser disse spesielle sosiale og dialektale oppvekstbetingelsene kunne få for talemålet til elevene på Dalen.

Jeg hadde et visst kjennskap til dalenelevers dialektale endringsstrategier allerede før jeg gikk i gang med feltarbeidet. Jeg har nemlig en del bekjente som har vært elever på Dalen, og ofte har jeg fått meg litt av en overraskelse når disse har avslørt sin geografiske opprinnelse. Den er det i mange tilfeller umulig å gjette seg fram til ut fra talemålet deres. Denne mangelen på korrespondanse mellom talemål og geografisk tilhørighet er mest påfallende hos tidligere dalenelever som i dag er tilnærmet normalisert østnorsktalende, men som sier de er fra ulike steder i Nord-Norge eller på Vestlandet. De er seg bevisst at de har lagt om talemålet sitt, og mener at de foretok det grøvste av denne verbale omstruktureringen i løpet av de årene de tilbrakte på Dalen.

Mine forkunnskaper om dalenelevers språkbruk omfattet også et inntrykk av at mange av dem orienterte seg dialektalt nettopp i retning av nettopp normalisert østnorsk. Med tanke på at Dalen var plassert i Trondheim, skulle en jo tro at Trondheim bymål i større grad enn andre varieteter ville fungere normativt i forhold til elevenes talemål. Imidlertid hadde jeg verken truffet eller hørt om tidligere dalenelever som hadde overtatt, eller prøvd på å overta en trøndersk varietet. En viktig målsetning for feltarbeidet ble dermed å få innsikt i de to varietetene normalisert østnorsk og trøndersk sitt potensiale som språklige normeringskilder på Dalen.

2 Metodiske utfordringer

I og med at blindeskolen Dalen for lengst er avviklet, har jeg ikke hatt noen mulighet til å registrere elevenes språkbruk objektivt, eller nærmere bestemt i den perioden elevene faktisk var elever på Dalen. Jeg har undesøkt om smakebiter av

denne språkbruken kunne være bevart i form av lydopptak fra Dalen, men disse undersøkelsene førte dessverre ikke fram til noe. Dermed var valget av metode for datainnsamling enkelt. Jeg måtte gjøre kvalitative, retrospektive intervjuer med tidligere dalenelever fra forskjellige kanter av landet. I alt tjue informanter deltar i prosjektet, atten elever og to lærere. I intervjuene har informantene fortalt en del om hvordan skolehverdagen og internattilværelsen artet seg, og de har gjort greie for den sosiale kontaktflaten sin både på Dalen og på hjemstedet. Videre har de framstilt sin egen dialektbiografi, dvs. at de har fortalt hvordan de mener at talemålet deres har utviklet seg fra før de begynte på skolen og fram til i dag, med hovedvekt på de sju årene de oppholdt seg på Dalen. Noen har også bidratt med verdifulle beskrivelser av medelevers språklige strategier.

I talemålsundersøkelser har informantintervjuene vanligvis en dobbel funksjon. De er kilde for både språklige og metaspråklige opplysninger, noe som f.eks. gjør språkforskeren i stand til å undersøke forholdet mellom registrert og rapportert språkbruk. I og med at det er såpass lenge siden informantene mine gikk på Dalen, må jeg imidlertid være varsom med å legge for stor vekt på språkbruken deres slik den manifesterer seg i intervjusituasjonen. Noen detaljert lingvistisk analyse av den har lite for seg. Imidlertid mener jeg at en helhetlig vurdering av den vil kunne bidra til å gjøre den metaspråklige informasjonen mer troverdig, spesielt i de tilfellene hvor den lingvistiske avstanden mellom informantens hjemstedsdialekt og språkbruken i intervjusituasjonen ikke kan karakteriseres som annet enn stor.

Til tross for tidsavstanden, som gjør at datagrunnlaget blir spinkelt og de potensielle feilkildene mange, mener jeg å ha fått en viss innsikt i dalenevenes språklige strategier. Denne optimismen har sin rot i at en rekke av de subjektive påstandene

og synspunktene som informantene har kommet med om sin fortidige språkbruk, går igjen i svært mange av intervjuene.

3 Dalenelevens forhold til trøndersk

I og med at Dalen lå i Trondheim, hadde det ikke vært urimelig å tro at elevene ved skolen la talemålet sitt nært opp til en trøndersk norm. Men mitt materiale tyder altså på at dalenelever relativt sjelden orienterte seg dialektalt i retning trøndersk. Mange av informantene mine gir uttrykk for at de opplevde internattilværelsen som temmelig isolert. Ofte fikk de ingen, eller bare svært begrenset kontakt med det en av informantene mine omtaler som “innfødte”, dvs. folk i lokalmiljøet omkring Dalen. De fleste dalenelever mottok trønderske språkimpulser først og fremst gjennom lærere og de som var ansatt ved internatet. Men dette var nok til at mange likevel utviklet en betydelig *passiv* kompetanse i trøndersk i løpet av oppholdet på Dalen. De tilegnet seg språkdrag som for ikke-trøndere synes å ha en spesifikk trøndersk markeringsverdi, f.eks. trøndersk ord- og setningsintonasjon, palatalisering, apokope og 1. person-pronomenet *æ*. Det kan se ut til at trøndersk blant de ikke-trønderske dalenelevne først og fremst hadde status som *imitasjonsspråk*. Mange elever behersket en trøndersk varietet, men de tok den i bruk bare under lek med forskjellige dialekter, eller når de ville imitere lærere og andre ansatte.

4 Normaliserings- og vekslingsstrategier

I de samtalene jeg har hatt med tidligere dalenelever, er det først og fremst normaliseringsstrategier og vekslingsstrategier jeg har fått beskrivelser av. Jeg har fått informasjon om at både nordnorske, vestnorske og trønderske elever, samt elever med en utpreget ikke-normalisert østnorsk basisdialekt, i mange tilfeller normaliserte talemålet sitt. De språklige justeringene – som nok kunne variere en del i omfang fra individ til individ – var ofte unnagjort i løpet av det første

skoleåret. Den gruppa som i størst utstrekning ser ut til å ha holdt seg språklig stabil, var elever fra det sentrale østlandsområdet, dvs. de som hadde normalisert østnorsk som basisdialekt.

For meg har det vært viktig å undersøke hva slags motiver dalenelever med en ikke-normalisert basisdialekt kan ha hatt for å ta i bruk en mer normalisert språkstruktur. Noen husker at de ble ertet litt for dialekten sin av medelever helt i begynnelsen av oppholdet sitt på Dalen. Dialekten deres ble opplevd som " morsom " eller " rar ". Det var nemlig ikke så uvanlig å være eneste representant for en lokalt betinget talemålsvarietet på Dalen. Andre har framholdt at østnorskstrategien deres for en stor del skyldes påvirkning fra en østlandsmajoritet av elever. Jeg har sammenholdt denne påstanden med en objektiv oversikt over elevmassens geografiske sammensetning. Østlandsmajoriteten er der, men den er knapp, og ettersom østnorsk er en fellesbetegnelse for en rekke divergerende språkstrukturer, både normaliserte og ikke-normaliserte, kan denne majoriteten umulig ha utgjort noen enhetlig påvirkningsinstans.

Flere informanter betegner det talemålet de tilegnet seg på Dalen, som " riksnorsk ", " riksmål " eller " bokmål ", men ikke som østnorsk. Bruken av disse betegnelsene tolker jeg som en indikasjon på at informantene betrakter koden normalisert østnorsk som et norsk standardtalemål, en dialektalt umarkert varietet.

Mange av de som normaliserte talemålet sitt på Dalen, utviklet samtidig en kodevekslingsstrategi. De brukte en normalisert varietet så lenge de befant seg på Dalen, men gikk over til hjemstedsdialekten sin igjen, først og fremst når de var hjemme på ferie, men også i enkelte andre kommunikasjons-situasjoner, f.eks. når de snakket med foreldrene sine i tele-

fonen. Noen praktiserer den språklige vekslingsstrategien de utviklet på Dalen, den dag i dag.

To av informantene mine kan huske at kameratflokkene de var med i, plutselig fikk det innfallet at alle skulle snakke sine respektive hjemstedsdialekter også på skolen. Imidlertid gikk det nokså fort opp for dem at de ikke greide å holde seg til denne bestemmelsen. De måtte liksom "tenke seg om" for å få til å bruke hjemstedsdialekten sin i samtale med medelevene, og dette ble naturligvis for anstrengende i lengden. Dette forsøket fant sted på et tidspunkt da elevene hadde kjent hverandre i flere år. Slike beretninger vitner jo ikke akkurat om at kodevekslingselevene på Dalen følte seg språklig undertrykt. I hvert fall er det lite trolig at de i den mer "etablerte" fasen av dalenoppholdet har opplevd språkskiftene sine som følelsesmessig problematiske. De behersket to varieteter som knapt kan sies å ha vært på kollisjonskurs med hverandre. Den normaliserte og den ikke-normaliserte varietetene var rett og slett bare forbeholdt hvert sitt bruksområde.